

A szegénység kezelése és a feltétel nélküli alapjövedelem

Erdélyi Tea – Pirisi Károly – Szalay-Komka Norbert

ERDÉLYI TEA: Budapest Esély NKft. – tea.erdelyi@gmail.com

PIRISI KÁROLY: Budapest Esély NKft.; Budapesti Gazdasági Egyetem – pirisi.karoly@gmail.com,

SZALAY-KOMKA NORBERT: Budapest Esély NKft. – komkan@t-online.hu

ABSZTRAKT A hazai, hivatalos elképzelések a szegénység problémáját elsősorban a munkaalapú társadalom keretén belül kívánják megoldani. Feltételezésünk szerint ugyanakkor, egy átlagos gazdasági időszakban, a munkaképes és motivált emberek körében más szemléletmód lenne szükséges. Régi igazság, hogy az alacsonyabb végzettségű embereknek a megélhetésért többet kell dolgozniuk. Ezért gyakran nem marad idejük az önfejlesztésre és azoknak a támogató kapcsolatoknak a kiépítésére és fenntartására, amelyek egy egzisztenciális nehézség esetén megtartanák őket a társadalmon belül. Így, munkájuk elvesztése esetén könnyen a társadalom peremére sodródnak, hajléktalanná, áldozattá válnak vagy kriminalizálódnak. Egyetértünk azzal, hogy a lakhatási problémát nem a munka, hanem a lakás oldja meg. Az önfejlesztésre, a megtartó, támogató társadalmi kapcsolatok építésére pedig az a szabadidő ad megoldást, ami a megélhetés biztosítása érdekében túlmunkára kényszerülő rétegek számára nem elérhető. Szükségesnek tartjuk ezért a veszélyeztetett rétegek számára olyan programok biztosítását, amelyek kiegészítő támogatás biztosításával teszik elérhetővé ezt a szabadidőt. Tanulmányunk, egy pilot program elemzésén keresztül, azt a kérdést vizsgálja, hogy milyen keretek között, mi lehet a szerepe a feltétel nélküli alapjövedelemnek egy, a szegénység kezelését célzó programban.

Kulcsszavak: társadalmi jólét, hajléktalanság, roma származású emberek, feltétel nélküli alapjövedelem, komplex integrációs program

Management of poverty issues and unconditional basic income

ABSTRACT The official domestic ideas for solving the problem of poverty primarily moving within the frame of a work-based society. In our hypothesis that in an average economic period would be needed a different viewpoint among people who are able for work and are motivated. It is an eternal truth that people with lower education have to work more to make a living. Therefore, they often do not have time to develop themselves and to build and maintain supportive relationships that would keep them within society in the event of an existential difficulty. Thus, if they lose their jobs, they easily drift to the margins of society, become homeless, fall victim, or be criminalized. We therefore agree with that the housing problem is solved by housing and not work. However the solution to self-development and the building of retaining, supportive social relations is the leisure time that is not available to the strata who are forced to overwork in order to ensure a livelihood. We therefore consider it is necessary to provide those kind of programs for vulnerable groups that makes this free time available, by providing them some additional support. Our study examines the question, through analyzing a pilot program, of what kind of framework and which role of using basic income guarantee in a program aim to handle the poverty can be.

Keywords: social welfare, homelessness, Roma people, basic income guarantee, complex program for integration

BEVEZETÉS

A szegénység kezeléséről talán az emberiség történetével egyidős lehet a vita: Mi a hatékonyabb vs. mi az emberségesebb? A társadalompolitika sosem bújhat ki a kérdés megválaszolása alól hosszabb távon érezhető következmények nélkül. Persze az „igazi” válasz kézenfekvő, csak nem található. Mivel a válasz a „megfelelő” arányok választása, amelynek kialakítása valódi társadalmi konszenzuson alapulhat csak. Persze, ha egyáltalán léteznek, mindenki számára megfelelő arányok. Schumpeter írja a szubsztantív demokrácia felfogás vizsgálatakor, hogy „Először is, olyan egyértelműen meghatározott közjő nincs, amelyben minden ember egyetérthetne, vagy racionális érvek hatására kényszerülne egyetértésre jutni.” (Schumpeter 1994: 251). A választás a társadalompolitika terén is a demokrácia szubsztanciája, s mint ilyen, ez is egyfajta piaci verseny, az adott társadalomra jellemző politikai piaci viszonyok között (Gedon, 2013).

A szegénység és az azt segíteni akaró szociális, foglalkoztatási célú támogatások megjelenése óta, változó hangerővel halljuk, hogy ingyen leves nincs. Az utóbbi pár száz évben számos közgazdász számára a szociális, jóléti (social/welfare) és foglalkoztatási célú kiadás az egyik leggyakrabban emlegetett rossz. Ilyenkor a jóléti, a nyugdíj és az egészségügyi kiadások csökkentése esetén megtakarítható állami adó bevételek gazdasági növekedést elősegítő hatását hangsúlyozzák. A nézet, hogy a jóléti kiadások károsak gazdaságra, az újkori közgazdaságtanban is egész régi keletű. David Ricardo mondta azt, hogy „a szegény-ügyi törvények (poor laws) világos és egyértelmű (angliai) megjelenése nem csak a törvényalkotó jótékony szándékát eredményezi, mivel a törvénykezés nemcsak a szegények kondícióját befolyásolja, hanem egyszerre a szegényekét és a gazdagokét is” (Ricardo 1817, Principles of Political Economy and Taxation, idézi: Lindert 2004: 29). Ez a szemlélet manapság is igen népszerű (Krugman 1994: 60) (Nickell 1997).

A gazdálkodás célja formális gazdasági értelmezésben a gazdasági növekedés. Szubsztantív gazdasági értelmezésben a gazdaság nem öncél, hanem a gazdálkodás, a társadalom tagjai szükségleteinek kielégítését kell, hogy szolgálja. (Polányi 1976). Ha elhagyjuk a társadalom számára exogén tényezőket, arra a véleményre juthatunk, hogy a társadalom által működtetett intézmények befolyásolják elsősorban a szegénységet és/vagy a jólétet, mint azt számtalan példa mutatja. Az állami beavatkozás fontos tényező, de nem a mértéke a meghatározó, hanem a minőségi jegyei, melyek akkor hatnak pozitívan a társadalom, illetve a gazdaság szereplőire, ha működési kerete (lehet alapvetően piaci, vagy akár inkább bürokratikus beállítottságú) hosszú távon kiszámítható (Chikán 2014).

A jóléti államokban a szegénység megelőzésére alapvetően kétféle támogatási formát alkalmaznak. A járulék alapú társadalombiztosítást, illetve az azt kiegészítő szociális alapú támogatási rendszert. Mindkettő rászorultság elvű és a támogatóval való együttműködéshez kötött támogatási forma és működtetésükben a kiszámíthatóságra töreksenek.

Harmadik támogatási formának is tekinthetjük a feltétel nélküli alapjövedelem nyújtását állampolgári alapon – mellyel egynémely jóléti állam „kísérletezik”. Ez a forma kötetlen módon nyújt az alapellátásra, étkezésre, lakhatásra elegendő, rendszeres jövedelmet.

Alaphipotézisünk szerint ez utóbbi támogatás az a forma, ami egyes hátrányos helyzetű csoportok tartós integrációját leginkább segítheti. Különösen az alacsony végzettségű, kevés társadalmi kapcsolattal és támogatással rendelkező, szocializációs hátrányban lévő személyek

integrációját. Ez a többletjövedelem ugyanis lehetőséget biztosít arra, hogy a túlmunka helyett önfejlesztésre fordítsák idejük egy részét, így megteremtsek integrációjuk tartós alapját. A támogatás hatékony kihasználásához azonban ennél komplexebb, olyan, személyes jellegű támogatásra is szükség van, ami a többlet szabadidőből adódó lehetőség egyéni fejlesztési célokra való kihasználását segíti.

Jelen cikket a fenti, közgazdasági elméletek gyakorlati, társadalmi hatása körüli kérdéseink ihlették. Szándékunk pedig a leírt, közgazdasági iskoláktól és elméletektől mentes gyakorlat hatásosságának tesztelése. Ennek során azt vizsgáltuk, hogy a háromféle, lehetséges támogatási forma közül melyek, milyen arányú jellemzőivel kell bírnia egy relatíve hatékony támogatási formának annak érdekében, hogy a szociálisan hátrányos helyzetű emberek boldogulását hatékonyan segítse.

A fenti alaphipotézisünket két hipotézisre bontva vizsgáltuk:

Megoldást jelenthet a társadalmi integrációban, a relatív szegénységből a mélyszegénységbe csúszás megelőzésében egy olyan komplex támogatás, ami anyagiakkal és szolgáltatásokkal az egyéni fejlődésre fordítható idő növelését és annak célzott felhasználását egyszerre támogatja.

A fenti típusú program anyagi támogatási elemének elsősorban az alapjövedelem koncepciójára épülő támogatást kell tartalmaznia.

A Hipotézisek bizonyításához szakirodalmi áttekintés, illetve empirikus kutatás segítségét vesszük igénybe.

A kutatásban egyrészt egy, részben a feltétel nélküli jövedelem koncepciójára alapozó program megvalósulásának folyamatát elemeztük. Tettük ezt részben a program dokumentumai alapján (dokumentumelemzés), részben a teljes szakmai stábbal készült, a megvalósítás tapasztalatairól szóló interjúkkal. Másrészt a kísérleti programban résztvevők körében, az adatgyűjtéskor még a programban lévők teljes körében (a teljes résztvevői kör 75%-a) survey módszerrel mértük a program kimeneti hatásait.

TÁMOGATÁSI FORMÁK A MŰKÖDŐ JÓLÉTI RENDSZEREKBE

Az állami társadalompolitika egyik fontos célja a tartós munkanélküliség kialakulásának megelőzése, mivel jelentős negatív társadalmi és gazdasági hatása lehet, adott társadalom számára hosszabb távon is.

Társadalmi hatások:

- A munka értékének csökkenése,
- az elvégzett munka, mint a társadalmi javak elosztásának legfőbb elve (munka paradigma) megkérdőjeleződik,
- a demokratikus társadalmi berendezkedés alapja, a független polgári lét, az anyagi bizonytalanság (létbizonytalanság) miatt semmivé válik,
- morális válság kialakulása,
- a személyiség átalakulása olyan mértékig, ami már korlátozza az álláskeresést és a munkavégző képességet,
- társadalmi zárványok kialakulása – társadalmi kirekesztődés,
- kettészakadó társadalom, a társadalmi kohézió felszámolódása.

Gazdasági hatások:

- Jövedelem kiesés az érintett háztartásban,
- fokozatos elszegényedés,
- jövedelem kiesés a társadalombiztosítási- és adóalapokban,
- növekvő szükséglet a redisztributív juttatások iránt,
- egyenlőtlen jövedelmi viszonyok stabilizálódása,
- anyagi függőség kialakulása, anyagi kiszolgáltatottság,
- a vásárlóerő fokozatos csökkenése, a belső piac szűkülése.
(Frey 2007 alapján saját szerkesztés).

A munkanélküliség kérdésével foglalkozó szerzők jelentős része szerint az Európai Unióban a teljes foglalkoztatottság eléréséhez lényegében megvannak a feltételek. 1996 óta napjainkig például 50-70 százalékkal váltak gazdagabbá az Európai Unió tagállamai. A tagállamok népessége a gazdaság növekedéséhez mérten jóval szerényebb mértékben emelkedett, néha stagnált, vagy egyenesen csökkent. Ugyanakkor az átlagosan 9-10 százalékos munkanélküliségi ráta, majd 20 millió munkanélkülit takar, továbbá mintegy 50 millió szegényt és 5 millió hajléktalant tartanak számon ezekben az országokban. A termelékenység és a munka elismerése közötti összefüggés sem teljesen egyértelmű. Németországban pl. 35 százalékkal emelkedett a termelékenység 1982–1997. között, emellett a reáljövedelem mindössze 2,9 százalékkal növekedett (Trube 2000, idézi Frey 2007: 11). „A munka és teljesítmény ethosz a munkaképes korúak közel fele számára egy hazugság, a munka révén való identitás lehetetlenség lett, mert a gazdasági rendszernek nincs szüksége, vagy nem rendszeresen van szüksége a munka erejére” – írja a neves francia kutató, André Gorz (Gorz 1991, idézi Frey 2007:11).

Már az 1980-as évek végén felvetődött, hogy a társadalom tagjainak egyre nagyobb hányadát sodorhatja bizonytalan és kiszolgáltatott szerepbe az újfajta termelés által indukált megváltozott munka- és életviszony, amelyre korszerű társadalmi intézményrendszerek létrehozása látszik kézenfekvő válasznak (Vobruba 1991). A munka alapú társadalom ígérete a jelenlegi termelési, elosztási és érdekeltségi rendszerek mellett nehezen beváltható, mivel egyrésztől a társadalom egyre kisebb része foglalkozik a szorosan vett anyagi jószágok előállításával, másrészt a modern társadalompolitika új intézményei sokszor csak csírájukban léteznek.

Ilyen válasznak gondolták az 1980-as évek elején felvetődött, munkától független alapjövedelem bevezetését. Majd az idő múlásával a 90-es években a megoldás keresése a kettős gazdaság megvalósításának elképzelése felé változott, mely a valamilyen kereső tevékenység melletti alapjövedelem ötlete. Ezen elképzelést támogatók azt gondolták ennek segítségével a munkapiacra gyengébben teljesítők újra tudnának integrálódni a társadalmi munkamegosztásba és így a szegénység szegregációs hatása mérséklődne, természetesen az elképzelést támadók a kockázatokra hívták fel a figyelmet, miszerint az intézkedés várhatóan inkább konzerválja a szegregálttságot, mivel így egyes rétegek aktivitása csökken a munkaerőpiacon.

Az idő folyamán az elképzelések újra „változtak”, olyannyira, hogy a 2010-es évek közepére újra a munkától független alapjövedelem kerüljön napirendre, amely ráadásul a gyakorlatban már valahol elutasításra is talált (lásd. Svájc népszavazását 2016), valahol részleges pilot rendszerben bevezetésre került (lásd. Finnország 2017–2020).

Az 1. táblázat a fentebb már említett, három támogatási forma tulajdonságait foglalja össze.

1. táblázat A társadalombiztosítási kifizetés, szociális segély és a feltétel nélküli alapjövedelem főbb ismérveinek összegzése

	Társadalombiztosítás	Szociális segély	Feltétel nélküli alapjövedelem
Jogosultság alapja	járulék alapon, egyénileg, munkaerőpiaci státusz alapján	helyzet (jövedelem, vagyon, munkaerőpiaci státusz) alapján, többnyire család vagy háztartás kaphatja	állampolgári alapon, egyénileg, helyzettől, jövedelemtől, munkaerőpiaci státusztól függetlenül
Juttatási forma	pénzbeli juttatás	pénzbeli vagy természetbeni juttatás vagy szolgáltatás	pénzbeli juttatás
Fizetési rendszeresség	havonta, amíg indokolt	esetenként	havonta, az állampolgár élete folyamán
Feltétele	együttműködés a folyósítóval vagy kijelölt szervezettel	együttműködés a folyósítóval vagy kijelölt szervezettel	nincs
Összege	fizetett járulék szerinti, illetve jogszabály írja elő, minimál összege van	változó, jogszabályban vagy a kifizető által megállapított	alapvető szükségletek, így az étkezés és lakhatás fedezésére

Forrás: saját szerkesztés, Nagy (2018) és Gébert – Tózsér (2013) adatai alapján

A feltétel nélküli alapjövadelmet érintő közgazdasági és szociálpolitikai vitákban gyakran előkerül az felvetés, hogy az alapjövedelem biztosítása önmagában olyan jelentős szociális korrekciós és általános szociális biztonságot teremtő erővel bírhat az európai társadalmakban, ami a marginalizált, vagy a marginalizáció által veszélyeztetett csoportok jelenlegi szociális transzferjövedeleinek kiváltása mellett, gyakorlatilag szükségtelenné tenné a reintegrációs, segítő szolgáltatások működtetését (pl. Prinz 2019).

Az alapjövedelem bevezetését támogatók egy részének körében azért is népszerű ez a gondolatmenet, mert az alapjövedelem bevezetésének költségeivel¹ szemben így elszámolhatóak lennének azok a megtakarítások, amelyeket az állam a jelenlegi szociális transzferek és a reintegrációs célú szolgáltatások kivezetése, megszüntetése révén érhetne el. Viszont ezzel a gondolatmenettel veszélyes vizekre evezünk. Ugyanis nem mindegy, hogy az alapjövedelem bevezetésével milyen jellegű szociális transzferek és reintegrációs célú segítő szolgáltatások kerülhetnének kiváltásra.

¹ „Ha a 4,348 millió nem dolgozó felnőttel számolunk, és havonta a létminimumot megközelítő 90 ezer forintot adnánk nekik feltétel nélkül, akkor ez a 28,276 milliárdos magyar GDP 16-17%-át teszi ki” (Pogátsa Z., 2014, idézi: Prinz, 2019).

Európában először Finnország² vizsgálta meg, hogy milyen hatása van a feltétel nélküli alapjövedelem az abban részesülők életére. A finn projektet 2017–19 között alkalmazták. Az idő alatt összesen 2000, véletlenszerűen kiválasztott munkanélküli részesült a havi 560 eurós (akkori árfolyamon körülbelül 175 ezer forintos) alapjövedelemben. A kézhez kapott összeg mellé semmilyen feltételt nem társítottak, vagyis nem volt kötelező állást keresniük és nem csökkentették az alapjövedelem összegét, ha közben mégis munkát vállaltak. A kétéves projekt eredményeit bemutató tanulmány szerint a projekt nem sokat segített, de nem is rontott abban, hogy munkára, vagy más sorsfordító, az élethelyzetüket alapvetően megváltoztató tevékenységre ösztönözze a résztvevőket. Ugyanakkor jóllétük, mentális egészségük mérhetően jobb volt, így az együttműködés feltétele nélkül folyósított juttatás végeredményben mégis megtakarításhoz vezetett, össz-állami szinten. Ugyanakkor véleményünk szerint a kísérlet egy alapvető ponton nem felelt meg az feltétel nélküli alapjövedelem feltételeinek: a kísérletben kizárólag munkanélküliek vettek részt. Ez esetben, meglátásunk szerint, sokkal inkább beszélhetünk egy hibrid rendszerről.

A finn „kísérletet” szakmai létjogosultságát tovább csökkentheti az, hogy a szociálpolitika eddig is ismerte az „abszolút és a relatív szegénység” fogalmi körét.

ALAPJÖVEDELEM ÉS SZEGÉNYSÉG

A szegénység tünete a létminimumhoz és a jólléthez kötődő rendszerekből való részesedés csökkenése, idegen szóval a depriváció. Ez csökkenti az ezen rendszerekbe vetett bizalom szintjét. Továbbá az alacsonyabb fogyasztás rossz életkörülményekkel társul, csökken az önbi-zalom és a motiváltság szintje, megnő a bűnelkövetés és az áldozattá válás esélye. Már a depriváció első szintjén, a relatív szegénység esetén is igaz, hogy az életszint fenntartása egyre hosszabb munkaidőt követel. A fogyasztási szokásokat tanulmányozó egyes, XX. századi kutató-sok szerint (Nagy 2018 alapján) a szegénységben élőknel a jólétben élőkhez képest a fogyasztásban a mennyiség mellett a minőség, a fogyasztott javak összetétele is változik. Minél kisebb a jövedelem, annál nagyobb arányban költ élelmiszerre és alapszolgáltatásokra, illetve az élelmiszeren belül a hús, gyümölcs, zöldségféléket a szénhidrátok váltják fel nagyobb arányban³.

² A finn példa tanulságait elemző íráskok jelentős része a kísérletet egy FNA kísérlet kudarcaként tartja számon. Néhány írás (pl. Büttl 2019) pedig sikeres részeredményeit emeli ki. A szerzők leginkább ezzel a véleménnyel értenek egyet: a finn kísérletben résztvevők a kontrollcsoporthoz mérten nem mutattak ugyan nagyobb aktivitást az álláskeresésben – de kisebbet sem. Ugyanakkor jóllétük, mentális egészségük mérhetően jobb volt, így az együttműködés feltétele nélkül folyósított juttatás végeredményben mégis megtakarításhoz vezetett, össz-állami szinten, még ha egyes neoliberais iskolák ezt pazarlásnak minősítik is. Ugyanakkor azt is fontos leszögeznünk, hogy véleményünk szerint a kísérlet egy alapvető ponton nem felelt meg az FNA feltételeinek: a kísérletben kizárólag munkanélküliek vettek részt. Ez esetben, meglátásunk szerint, sokkal inkább beszélhetünk egy hibrid rendszerről, hiszen a résztvevők a munkaerőpiaci helyzetük alapján, a járulék alapján járó összegnél kisebbet, de az együttműködés feltétele nélkül kaptak – így a támogatás valamelyest a szociális és a társadalombiztosítási juttatások ismérveit is magán hordozta.

³ A Dollar Street projekt adatai jól szemléltetik ezt a tendenciát. <https://www.gapminder.org/dollar-street/?topic=families>

Az alapjövedelem önmagában, amennyiben mértéke ténylegesen, mindig eléri a létminimumot, tud lenni az abszolút szegénység megelőzésének eszköze. Vagyis a társadalom minden tagját, feltételek nélkül megvédheti attól, hogy megfelelő jövedelem hiányában az abszolút szegénység fenyegetse. Azonban az alapjövedelem a fentebb leírt, relatív szegénység és az objektív/szubjektív depriváció ellen nem tud védelmet nyújtani, továbbá nem képes a társadalmi-gazdasági megrázkódtatásokból, továbbá az egyéni élethelyzetekből fakadó „kiilleszkedési folyamatok”⁴ (Castel 2013) ellensúlyozására sem. Vagyis az alapjövedelem a szegénypolitikának lehet alternatívája, de a modern szociálpolitikának nem, sőt az erről való megfélekedés pont a társadalmi szolidaritást veszélyeztetheti.

A kiilleszkedési folyamat által generált, komplex problémahalmazokat ugyanis az érintettek anyagi támogatása mellett valószínűleg csak aktív, komplex és rendszerszemléletű, segítő beavatkozásokkal lehet ellensúlyozni. Különösen, hogy egyes társadalmi csoportok esetében nem pusztán kiilleszkedési dinamikákkal, hanem tartósan rögzült, intergenerációs hátrányokkal találkozhatunk. Ezen csoportok esetében a tartósan kiilleszkedett helyzet szubkulturális jelleget ölthet.⁵

A szegénység, az összetett társadalmi hátrányok tartós fennállásával jellemezhető szubkulturális közegében élő fiatalok azokat a körülményeket, normákat, és nézőpontokat ismerik, melyek saját környezetükben körülveszik őket. Azokat a viselkedési mintákat, viszonyulásokat, életvezetési és életszervezési stratégiákat ismerik, és fogadják el normaként, melyeket családi szocializációjuk során elsajátítanak. Ezek a normák a legtöbb esetben eltérnek a többségi társadalom normáitól, nemegyszer ellentétesek azzal, ebből következően nem illeszkednek azokhoz a normákhoz és alapelvekhez sem, melyekre az oktatási rendszer alapoz. A megfelelő iskolázottság nélkül pedig ezeket a gyerekeket olyan értelmi, szociális és egészségügyi hátrányok is sújtják, melyek miatt felnőttként is nagy valószínűséggel szegények lesznek.

Magyarországon a fentebb elemzett, összetett társadalmi hátrányok tartós fennállásával jellemezhető szubkulturális közegnek számítanak pl. a roma közösségek. A romák esetében nagyobb a valószínűsége annak, hogy egymást követő generációk élnek le úgy az életüket, hogy a szociális, oktatási, lakhatási, munkaerőpiaci helyzetük tekintetében a társadalom peremén élnek. Esetükben a szegénység szubkulturális jellege további specifikus, etnikai alapú hátránnyal, diszkriminációval terhelődhet meg.

⁴ Robert Castel a „kiilleszkedés” alatt azt a folyamatot érti, amelyben a munkaerőpiaci helyzet megingását követően az egyén erőforrásai leépülnek, mentális-pszichés állapotromlás mellett az őt körülvevő természetes támogató rendszerek fokozatosan szétesnek. Castel szerint ennek a folyamatnak a negatív végpontja egy „modern pauperi” állapotba kerülés, amely a legális munkaerőpiacról való tartós kívül rekedés mellett, állandó egzisztenciális bizonytalanság, a személyiség leépülése, a természetes támogató rendszerek hiánya jellemző. (Castel 1993)

⁵ Oscar Lewis az 1960-as években kutatásai alapján bizonyította, hogy a szegények esetében sajátos életmódot lehet leírni, melynek alapja ugyan a gazdasági és társadalmi hátrány, de az ezekből adódó sajátos életmód és kultúra önreprodukálónak válik és a későbbiekben a fejlődést és a változtatást hátráltatja. Sajátos életmód-elemként említi Lewis többek között az alkalmi munkákra épülő jövedelemszerzést, az ésszerűtlen háztartás-szervezést, az előrelátás és tervezés hiányát, a zavaros, gyorsan változó családi kapcsolatokat. Ő nevezte el ezt az állapotot a „szegénység kultúrájának”.

A ROMA NÉPESSÉG HELYZETÉRŐL

A 2011. évi népszámláláson közel 316 ezren vallották magukat roma származásúnak. A 2003. évi országos roma-kutatás (Kemény – Janky – Lengyel 2004) viszont a cigány népesség 2003-as lélekszámát 600-650 ezer főre teszi. A roma lakosság lélekszámának éves növekedését is figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy jelenleg közelítőleg 815-870 ezer roma élhet Magyarországon.

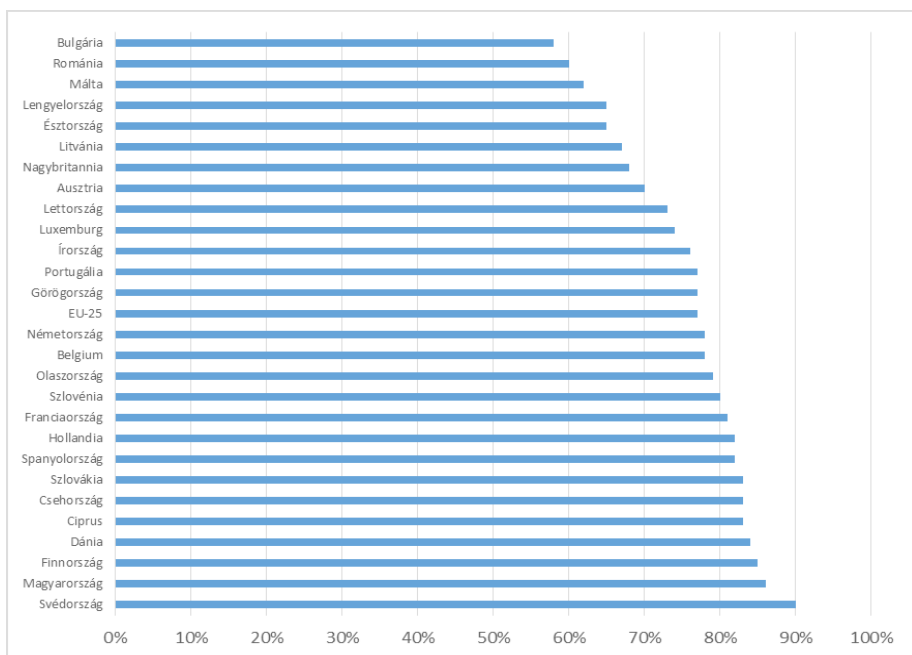
A roma népesség fővárosi lélekszáma 2011 körül az országos lélekszám tizedére, közelítőleg 75-80 ezer főre volt tehető, az előrebecslések szerint a jövőre esedékes népszámlálás idejére elérheti a 90-95 ezer főt. A 2011. évi népszámláláson azonban csak 20 151 fővárosi lakos mondta magát romának. A magukat romának valló fővárosi polgárok legnagyobb számban a VIII. kerületben élnek (3050 fő), de 1000 főt meghaladó számban élnek a IV., IX., X., XIII., XIV., XV., XVIII., XX., XXI. kerületben is. A társadalmi szervezetek visszajelzéseit az utóbbi 10 évben megnövekedett azoknak a vidéki (észak- vagy kelet-magyarországi településekről érkező) családoknak a száma, akik a fővárosban keresnek utat a boldoguláshoz.

Jelenleg hazánkban cigányok négyötöde található a legsó jövedelmi harmadban és csak 18-20%-a a középső harmadban. A budapesti cigány emberek ugyanakkor az átlagos magyarországi viszonyokhoz képest valamivel jobb helyzetben vannak. Az országos kétharmadhoz képest a fővárosi cigány lakosságnak mindössze 30%-a él telepszerűen beépített területeken. A nem telepen élő cigányság egy részének életkörülménye semmilyen mértékben nem különbözik a nem romákétól. Ugyanakkor a szegregált lakókörnyezetben élő romák szolgáltatásokhoz és információkhoz való hozzáférése a legtöbb esetben korlátozott. A lakhatási jogviszony rendezetlensége pedig sok roma család számára megnehezíti a helyi ellátások, szolgáltatások igénybe vételét.

Az iskolai mobilitás lehetőségei Budapesten látványosan jobbak a romák számára, mint bárhol az országban. Ugyanakkor a fővárosban is, minden kerületben vannak szegregált iskolák, még azokban is, ahol a romák aránya nem kiugróan magas. Budapesten a romák kétharmada (62%) rendelkezik szakképzettséggel, érettségivel vagy diplomával. A budapesti romának csak töredéke nem fejezte be az általános iskolát, és mindössze 10%-uk végzett csak 8 általánost, ezzel szemben 16%-uk felsőfokú végzettséggel is rendelkezik.

A romák foglalkoztatási helyzetét tekintve rendkívül súlyos problémát jelent, hogy országosan az aktív korú romák negyede semmilyen rendszeres munkavégzési tapasztalattal sem rendelkezik, és az aktív korú romák mindössze 27%-ának van valamilyen munkája. Budapesten ennél jobb a helyzet, a romák 64%-ának van munkája, 57%-uk pedig rendszeres munkát végez. Budapesten is igaz viszont az országos jelenség, hogy a nemek szerinti foglalkoztatottság jelentősen eltér a roma népességen belül. Míg az aktív korú fővárosi roma férfiak kb. az átlag populációnak megfelelő aránya dolgozik, addig a nőknek mindössze 40%-a. A fővárosi roma nők foglalkoztatottsága tehát közel 11%-kal eltér a budapesti nők átlagos foglalkoztatottságától, és majdnem 20%-kal az uniós női foglalkoztatottsági adatoktól.

Az előítéletek és az azokból fakadó nyilvánvaló diszkrimináció a roma népesség társadalmi integrációjának egyik legfőbb akadálya. Az előítéleteket a nem roma lakosság is érzékeli, a 2007-es Eurobarométer felmérésben a megkérdezettek 86%-a vallotta azt, hogy szerinte romának lenni hátrányt jelent.

1. ábra A romákkal szembeni előítélet mértékének érzékelése uniós tagállamokban
 Forrás: Eurobarométer (2007) adatai alapján saját szerkesztés⁶

A TÁRKI 1994–2011 közötti előítéletelesség kutatása a rasszizmust a romákat érintő pozitív és negatív állítások mentén vizsgálta (2. táblázat). Ez alapján 2011-ben a társadalom 30%-a a „cigányellenes” csoportba tartozott (akik mindhárom negatív állítással egyetértettek), 13%-át nevezik „elfogadónak” (akik mindhárom negatív állítást elutasították). A kutatók 57%-ra teszik az „ingadozókat” (akik valamely negatív állítással egyetértettek, míg mást elutasítottak) (Political Capital 2018). Ezért az aktív korú fővárosi roma népesség jelentős része a legális, nyílt munkaerőpiacon jellemzően rövid idejű, kisegítő munkához jut. Sok jó képességű roma fiatal morzsolódik le az iskolarendszereből a szociokulturális hátrányok ledolgozását segítő, célzott iskolai felzárkóztató programok és a hátrányokat kompenzáló eszközök hiánya miatt. Kevés továbbá a felnőtt romák képzettségbeli deficitjeinek csökkentésére szervezett, foglalkoztatási és szociokulturális hátrányokat célzottan csökkentő munkaerőpiaci program.

Emellett a fővárosban élő roma fiatalok jelentős része elszakadt kulturális identitásától, a roma kultúra hagyományaitól. Kevés az olyan szervezett program, amely a roma kultúra értékeivel, hagyományaival, szokásaival megismertetné őket. Pedig a roma kultúra identitásképző ereje és sokszínűsége jelentős értékeket mutathat fel az etnikai alapú megbélyegzéssel szemben. Kevés az olyan kulturális program is, amely úgy mutatja be a roma kulturális értékeket, hogy az a többségi kultúra tagjai számára is megbecsülést válthatna ki. Gyakori a problémák

⁶ Kérdés: A következő csoportokhoz való tartozás előny vagy hátrány lehet-e jelenleg az Ön országában? Az ábra azt mutatja, hogy a roma etnikumba való tartozást hány % érzékelt hátránnyként.

etnicizálása, egy-egy szociális vagy egyéb társadalmi probléma összekapcsolása a roma identitással.

2. táblázat

A romákkal kapcsolatos állításokkal egyetértők aránya a különböző években (%)

Állítások	1994	1997	2000	2002	2008	2011
POZITÍV						
A cigányoknak több támogatást kell adni, mint a nem cigányoknak.	15	10	15	12	8	11
Minden cigány gyereknek joga van arra, hogy a nem cigányokkal közös iskolai osztályokban tanuljon.			88	89	86	82
A cigányok között a hagyományos családi értékek tisztelete erősebb, mint a nem cigányok között.			63	66	66	63
NEGATÍV						
A cigányok gondjai megoldódnának, ha végre elkezdenének dolgozni.	89		85	88	78	82
A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.	64		55	53	60	60
Csak helyeselni lehet, hogy még vannak olyan szórakozóhelyek, ahová a cigányokat nem engedik be.	46	47	38	33	36	42

Forrás: Saját szerkesztés (TÁRKI1994–2011, idézi: Kende et al. 2018) alapján

Úgy tűnik tehát, hogy a fővárosi, roma származású lakosság legfőbb szükséglete a mikro-szegregátumok oldása, a stabilabb szociális háttér kialakításához szükséges támogatás: az iskolai végzettség emelésével (a lemorzsolódás csökkentésével), a társadalmi előítéletek csökkentésével, rendezett, stabil lakhatás biztosításával.

A fent részletezett körülmények miatt „a magyarországi cigányság etnikai, iskolai, munkaerőpiaci kirekesztettsége immár a hazai hajléktalanság lényeges összetevőjévé vált” (Győri 2017: 1). A kutatási eredmények ismertetése előtt ezért röviden szót kell ejtenünk a fővárosi hajléktalan emberek helyzetéről.

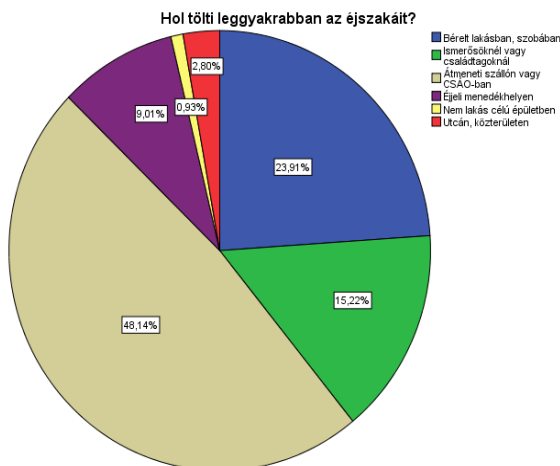
A HAJLÉKTALANSÁGRÓL

A fővárosban közelítőleg 9 ezer hajléktalan ember él (A Február 3. Munkacsoport adatgyűjtései, Budapest Esély 2016 alapján). Közülük 3000 ember lakik átmeneti szállókon vagy családok átmeneti otthonában, 2500 ember éjszakai menhelyeken tölti éjszakáit. A fővárosi hajléktalan-szállókon élők kisebb része rendszeres munkajövedelemért dolgozik (30-37%), hasonló arányban található köztük alkalmi munkából élők. A kutatások szerint a hajléktalanok többségének életkora 38–44 év között van, a nők száma az elmúlt tíz évben becslések szerint megduplázódott, arányuk 25%-ra növekedett a hajléktalan populáción belül. A hajléktalanok

számának valós és pontos meghatározása problematikus, ugyanis a fővárosban és közvetlen környékén sok ember él nem lakás célú helyiségekben, illetve önkényesen elfoglalt ingatlanban. Ezek az emberek nem „közterületen” élnek, lakáshelyzetük rendezetlensége és bizonytalansága miatt azonban hajléktalanoknak tekinthetők.

A legtöbb utcán élő hajléktalan ember a rendszeres és bejelentett munka világából gyakorlatilag ki van rekesztve. Esetükben a pénzkereset (és az alapvető életfenntartás) biztosítása a kartonozásból, a guberálásból, illetve hajléktalan újságok eladásából származó bevétel. Azok a hajléktalanok, akik rendszeres szálláslehetőséghez jutnak, a munkavállalás szempontjából valamivel jobb helyzetben vannak – bár elhelyezkedésük a közmunkán és fejlesztő foglalkoztatáson kívül leginkább a fekete, illetve szürke „munkaerőpiacon” jellemző (2. ábra). A regisztrált álláskeresőként nyilvántartott hajléktalanok száma nem ad pontos képet a munkanélküli hajléktalanok valós számáról, ugyanakkor jellemző, hogy 2014 óta számuk valamelyest nőtt. A regisztrált álláskereső hajléktalanok 20-25%-a marad tartósan álláskeresőként a regisztrációban.

2. ábra A közfoglalkoztatott hajléktalanok lakhatási helyzete
Forrás: Saját szerkesztés, Budapest Esély (2016) adatai alapján

A hajléktalanság kialakulásában több probléma játszik szerepet, ezért többirányú segítséggel, az egészségügyi, a szociális-lakhatási és a foglalkoztatási szolgáltatások összekapcsolásával lehet csak eredményt elérni. A hajléktalanná válás okai közül a leggyakoribb a kapcsolati konfliktus, gyakori ok továbbá az intézményekből való kikerülés (nevelőotthon, kórház, szociális intézmény, börtön stb.). Ennek részben oka lehet az is, hogy a kórházi ágyak számának csökkentése nem járt együtt a pszichiátriai, valamint a szociális intézményi férőhelyek meghatározott mértékű növelésével. Növekedni látszik a gazdasági (jövedelmi, munkaerőpiaci stb.) okokból bekövetkező hajléktalanság aránya is.

A hajléktalanok rossz higiénés körülményeik és hiányos táplálkozásuk miatt különösen veszélyeztetettek a fertőző betegségek (hepatitis, tbc stb.), valamint fagyások és fekélyes szövődmények tekintetében.

A Február Harmadika munkacsoport szakértőinek becslése megerősíti a fentieket. Eszerint a hajléktalan személyek közel 30%-ának lakhatási támogatásra, 50%-nak lakhatási és szociális támogatásra lenne szüksége, ezzel önállóan is képes lenne lakhatását biztosítani, míg 5% ápolást-gondozást nyújtó intézményi ellátásra szorulna. A jelenlegi szociális szállásnyújtás valamilyen formája mindössze 16% állapotának felel meg. A felmérés fő megállapítása az, hogy megfelelő segítő szolgáltatások révén négy hajléktalan közül három lakásban élhetne.

A HIPOTÉZISEK VIZSGÁLATA EGY PILOT PROGRAMON KERESZTÜL

Alap paraméterek

A hajléktalan vagy hajléktalansággal veszélyeztetett, roma fiatalok problémáinak megoldására a Budapest Esély és a Kisebbségi Közösségekért Egyesület, a feltétel nélküli alapjövedelem koncepcióján álló, olyan mintaprogramot dolgozott ki, amely az érintettek kisebb körén mutat be más, többszörösen hátrányos helyzetű csoportok esetén már kipróbált, komplex beavatkozási módszereket. A TámogatLAK című programban nyújtott támogató szolgáltatások célja az integráció fenntartása, erősítése volt, amelynek segítségével a bevont fiatalok önálló életvitelre és stabil létfenntartásra válnának képessé. A program cigány származású, állami gondozásból kikerülő, vagy más módon hátrányos helyzetű, hajléktalansággal veszélyeztetett fiatalokat céltzott. A „fiatalok” csoportot a program a szociológiai értelemben vett fiatal felnőttekre, azaz a 18–35 éves korosztályra értelmezte. Az egy év alatt bevont, összesen 30 fő számára a program a havi 40 ezer forintos megélhetési támogatás mellett, egyéni mentorálást és csoportos tanácsadásokat nyújtott.

Módszertan

A hipotézisek vizsgálatakor részben a program szakmai folyamatainak dokumentumelemzés alapján való áttekintésére, leírására és értékelésére, részben a szakmai stáb minden tagjával elkészült interjúkra alapoztunk. A szakmai stábbal felvett interjúkban arra kerestük a választ, hogy a megvalósítás folyamatának mik voltak a nehézségei, akadályai, illetve, hogy a feltételezett célcsoport számára valóban adekvát segítségnyújtási formának minősült-e az anyagi támogatással kombinált egyéni és csoportos mentorálás. A dokumentumok elemzésével a második hipotézisre vonatkozó adatokat gyűjtöttünk: a folyósított támogatás főbb ismérveit vizsgáltuk, illetve azt, hogy azok hogyan viszonyulnak a feltétel nélküli alapjövedelem legfontosabb paramétereire.

Az első hipotézis teljes körű vizsgálatához szükségünk volt a program hatékonyságának résztvevők általi értékelésére is (szubjektív hatékonyság, elégedettség). Ehhez a dokumentumok elemzését és a stábtagek interjúit a programban résztvevők kérdőív megkérdezésével egészítettük ki. Az anonim, online kérdőívre a programban az adatgyűjtéskor jelen lévő minden résztvevő válaszolt, értékelhető válasz 21 főből 16 résztvevő (76,19%) adott. Így a program résztvevőinek összesen 53%-át értük el survey módszerrel, az általuk érzékelt szubjektív hatékonyságról kaptunk képet. A többi résztvevő objektív eredményei azonban a program mentori dokumentációjában rendelkezésre álltak, így a részvétel objektív eredményeit (előzetes elvárás és kimenet) minden résztvevő esetén elemezni tudtuk.

Az elemzés során elsősorban egyváltozós adatelemzési eljárásokat alkalmaztunk: a minta nagysága, illetve a kutatás típusa többváltozós elemzést nem tett indokolttá.

Értékelés a dokumentumelemzés és az interjúk alapján

Az interjúk során a szakmai stáb tagjai a célcsoportról elmondták, hogy a kiválasztás során a potenciális résztvevők közül azokat szűrték ki, akik nem speciális segítséget igényeltek, ugyanakkor a programban kínált lehetőségekre nyitottak, motiváltak voltak, és olyan egyéni célokról számoltak be, amik megvalósulását a támogatás segíthette. Az induláskori munkaerőpiaci helyzetnek és az alapkoncepciónak megfelelően a kiválasztott 30 résztvevő mind dolgozott vagy tanulmányai vége felé közeledve elhelyezkedésre készült.

A résztvevők mindegyike tanulással, önfejlesztéssel kapcsolatos egyéni célt tűzött ki, vagy olyan, munkavállalással kapcsolatos célt, ami az előmenetelhez, jobban fizető vagy biztosabb munka megszerzéséhez kapcsolódott. A program a részvétel tekintetében rugalmas volt: minden elért eredményt sikerként ismert el, a lemorzsolódást pedig nem szankcionálta (pl. a felvett támogatás visszafizettetésével). A bennmaradás erősítése érdekében az anyagi támogatás feltétele a szolgáltatások igénybe vétele volt: a mentorral való, havi legalább két találkozás, és a csoportalkalmakon való, kétheti egy részvétel.

A támogatási struktúra nem minden résztvevő számára felelt meg tökéletesen, a stáb tagjai ennek kapcsán két lemorzsolódási hullámról számoltak be. A program első negyedének végéig azok mentek el, akik a szolgáltatásokat nem tudták igénybe venni, munkájuk miatt. Az ilyen résztvevőknek átmenetileg jól jött a plusz támogatás – mind az anyagi, mind a mentori segítség –, azonban az önfejlesztésben nem igényeltek tartós segítséget. A program harmadik negyedében azok léptek ki, akiknek az összetett és igen nehéz problémáik megoldásához a program a továbbiakban már túl kevés támogatást tudott adni.

Az anyagi támogatás mellett az egyéni és a csoportos mentorálás is fontos szerepet kapott az egyéni fejlesztési célok elérésében. A csoportokon belüli kötődés kialakulása a program első negyedében megtörtént, ezt követően a csoportfoglalkozás életviteli esetmegbeszélés jellegűvé vált, a mindennapi élethelyzetek feldolgozását segítette. Az egyéni mentorálás folyamatát és kereteit a mentorok és a csoport vezetője közösen alakították ki. A mentorálás során az általános tanácsadás, életvezetési tanácsadás, konfliktuskezelés volt jellemző. Az igazán hatásos esetmunkához szükséges bizalomépítés szakasza igen hosszúra nyúlt, több embernél akár fél éves volt. A mentorok szerint ennek oka a résztvevőkben, az előzetes tapasztalataik miatt jelen lévő bizalmatlanság, ami a hátrányos helyzetű embereket gyakorta jellemzi.

A tartósan résztvevők tipikusan alacsony végzettségű, családos, nem stabil lakhatási körülmények között élő emberek. Helyzetük arra kényszeríti őket, hogy sokat dolgozzanak ahhoz, hogy meg tudjanak élni. Így számukra kulcskérdés időt teremteni azokra a tevékenységekre (tanulás, önfejlesztés), amik segítségével a megélhetés stabilabbá, könnyebbé válhat. Szükség van a munka-család-iskola idők összeegyeztetésének támogatására és gazdálkodási ismeretek adására is.

A szakmai dokumentumok tartalomelemzéséből az is kiderült, hogy a mentor és a mentorált közös munkája során az eredeti célok néha kis mértékben változtak, ahogy az élethelyzet változott (pl. költözés, gyerekszületés), vagy, ha az eredetileg célzott iskolába nem került be a

résztevő. Ilyenkor sokszor a másodlagos célok kerültek előtérbe, de 75%-ban az eredetileg kitűzött célok valósultak meg.

A szakmai folyamatok és dokumentumok elemzése alapján megállapítottuk, hogy a programban folyósított megélhetési támogatás a társadalombiztosítási juttatásokra és a feltétel nélküli alapjövedelemre hasonlított abban, hogy havi rendszerességgel, pénzben kerül kifizetésre, és arra a program résztvevője egyénileg volt jogosult. Azonban a jogosultsági szempontok között a szociális szempont megjelenése, a pénzfizetéshez kapcsolt szolgáltatások elérhetősége, illetve az, hogy a szolgáltatások bizonyos szintű igénybevételhez, mint feltételhez kötött a kifizetés, a támogatást a szociális támogatások típusához közelítette. A megélhetési támogatás főbb ismérveit, a fentebb elemzett három támogatási formával való összehasonlításban a 3. táblázat mutatja.

3. táblázat

A programban folyósított támogatás főbb ismérvei a társadalombiztosítási kifizetés, szociális segély és a feltétel nélküli alapjövedelem főbb ismérveivel összehasonlítva

	Társadalombiztosítás	Szociális segély	Feltétel nélküli alapjövedelem
Jogosultság alapja: programban való részvétel, bekerülés feltétele: szociális helyzet, etnikai hovatartozás, egyénileg	egyéniileg jogosult	szociális szempont a jogosultság szempontjai között	etnikai alap a jogosultság szempontjai között, egyénileg jogosult
Juttatási forma: pénzbeli juttatás (kapcsolt szolgáltatás is elérhető)	pénzbeli juttatás	pénzbeli juttatás és kapcsolt szolgáltatás	pénzbeli juttatás
Fizetési rendszeresség: havonta, határozott ideig	havonta, határozott ideig	nincs közös pont	havonta
Feltétele: szolgáltatások aktív igénybe vétele	együttműködés a folyósítóval	együttműködés a folyósítóval	nincs közös pont
Összege: kifizető által megállapított, jogszabályokhoz nem kötött, azonos összegű mindenkinek	minimál összege van (mindenki számára azonos összegű)	kifizető által megállapított	nincs közös pont

Forrás: Saját szerkesztés

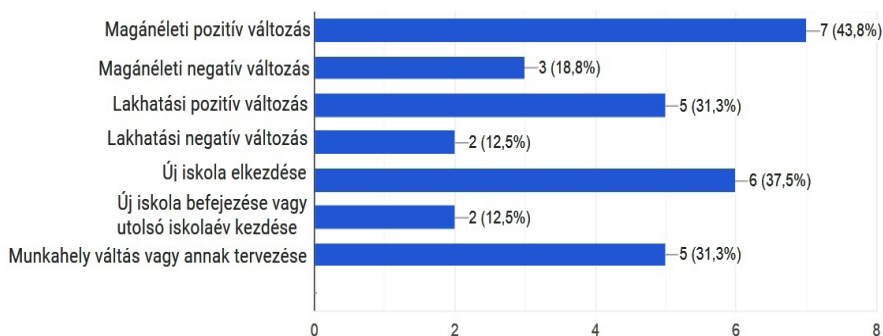
Összességében az látható, hogy a feltétel nélküli, vagy az egyéni fejlődés feltételéhez kötött támogatás, a fejlődés egyidejű támogatásával, valószínűleg azok számára a leghasznosabb, akik életük valamilyen fordulópontján vannak. A folyamatok elemzése megerősíteni látszott azt a hipotézisünket, hogy ez a szolgáltatási csomag alkalmas az alacsonyabb végzettségű, kisebb kibocsátó családi támogatással rendelkező, vagy támogatás nélküli, kevés társadalmi, közösségi kapcsolattal bíró – azaz a relatív szegénységben élő emberek integrációjának támogatására.

A survey adatgyűjtés eredményeinek elemzése

A 16 válaszadó közül 13 nő és 3 férfi, 3 fő kivételével 30 alattiak. A válaszadók visszaemlékezése alapján a programmal kapcsolatos előzetes várakozásait 44%-ban az anyagi helyzet közvetlen, vagy közvetett javulásának elvárása jellemezte. Negyedük a lelki, önismereti fejlődés terén számított előrelépésre, közelítőleg ötödük a tanulóssal, oktatással kapcsolatos előrelépésre, míg 13% a munkaerőpiaci pozíciójának javulására számított.

A válaszadók körében, a programba való belépést közvetlenül megelőző időszak vonatkozásban a jelentős élethelyzeti változások terén (3. ábra) a legtöbben pozitív magánéletbeli változásról, illetve új iskola elkezdéséről számoltak be (44%, illetve 38%). E mellett pozitív lakhatási változásra, munkahely váltásra, illetve annak tervezésére a válaszadóknak egyaránt 31%-a emlékezett vissza. 19% számolt be az a programba való bekapcsolódását közvetlenül megelőző időszakban bekövetkező negatív magánéletbeli változásról, 13-13%-uk pedig a lakhatásban bekövetkező negatív történésekről, illetve iskola befejezésére, vagy az utolsó iskolaév megkezdésére emlékezett.

3. ábra A programba való belépést közvetlenül megelőzően bekövetkező jelentős élethelyzetbeli változások (több válasz is megjelölhető volt)

Forrás: Saját szerkesztés

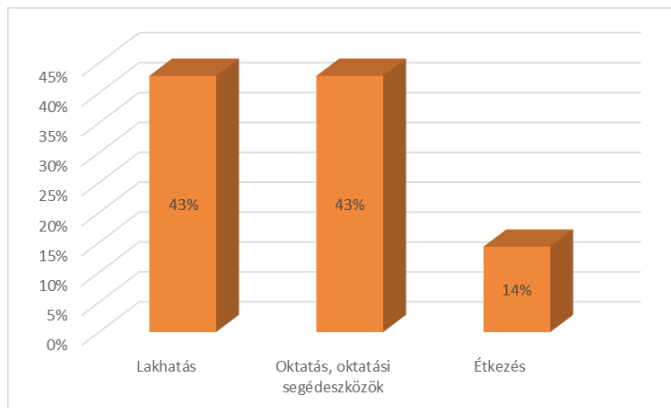
A szolgáltatások értékelésekor a 16 válaszadóból 14 fő nem tudott megjelölni olyan szolgáltatást, amit a legkevésbé hasznosnak tartott a programon belül. A leghasznosabb szolgáltatások vagy kombinációk listáját a mentorálás vezette. Ezt 77% említette, ezek közel 40%-a mint abszolút leghasznosabb szolgáltatást. A második helyre a csoportfoglalkozások kerültek, 59%-os említéssel, míg a megélhetési támogatás csak harmadlagos fontosságúnak bizonyult, 37%-os említéssel. A szolgáltatások hasznosságát tekintve 14 fő úgy válaszolt, hogy azok „több területen kisebb”, vagy „jelentős pozitív változásokat” hoztak. A legnagyobb változásokat, mind a 14 pozitív válaszadás esetén a mentori szolgáltatás tudta elérni.

A résztvevők e mellett a csoport önismereti és készségfejlesztő funkcióját tartották erősnek, a csoport eredményessége terén pedig nagy szerepet tulajdonítanak a tréner személyiségének, ami segítette a csoportban megtanulandók elsajátítását.

A megélhetési támogatás kapcsán az összeg nagyságára, illetve a felhasználási területre kérdezett rá a kérdőív. A megélhetési támogatást a válaszadók kis többsége (56%) nem tartot-

ta megfelelő összegűnek. A támogatás mértékével elégedetlen válaszadók túlnyomó többsége legalább 50-60 ezer forintos havi összeget tartana elfogadhatónak.

4. ábra A megélhetési támogatás felhasználása

Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadók 43-43%-a nyilatkozott úgy, hogy a megélhetési támogatást nagyrészt lakhatási költségeinek fedezésére, illetve oktatással, iskolával kapcsolatos kiadásaira fordította, további 14%-uk pedig úgy válaszolt, hogy a támogatást nagyrészt étkezéssel, élelmiszerrel kapcsolatos kiadásokra használta fel (4. ábra).

A programban résztvevők nagyobb része, a válaszadók 69%-a a programban való részvétel elsődleges hozadékának az önismereti, lelki fejlődését tartotta. Közel ötödük számolt be arról, hogy az iskolai előrelépés terén segített a program, míg közel hatodik a lakhatás és az anyagiak terén észlelte a legfontosabb pozitív változást. Egy négyfokú skálán a válaszadók 62%-a tartotta nagyon jelentősnek a programhoz kapcsolódóan az életében bekövetkező pozitív változásokat, valamivel kisebb mértékűnek, de még szintén jelentősnek további 38%.

Azaz a válaszadók mindegyike számára jelentőséggel bírt a program a céljaik elérésében, csupán ennek mértékében volt eltérés.

A program hatékonysága az indikátorok teljesülése alapján

A program dokumentációjának elemzése során az objektív hatékonysággal kapcsolatban, a teljes résztvevői körre nézve a következő eredményekre jutottunk: a résztvevők elsődleges és másodlagos célokat fogalmaztak meg. Indikátornak minősült az, ha a résztvevő legalább egy célja teljesült. A rugalmas feltételek, az hogy a lemorzsolódást a program nem szankcionálta, aggályosak lehetnek, felvetődhet, hogy így megnő a lemorzsolódás, vagy nem teljesül megfelelő számú cél. Az hatékonyság értékelésekor tehát azt is megvizsgáltuk, hogy ezek az aggályok jogosak lehetnek-e.

A kezdeti 30 fős létszám 30%-a került ki a programból annak első 12 hónapja alatt. Közülük 2 fő a célokat hamarabb teljesítette, ezért hagyta el a programot, 4 résztvevő pedig életkörü-

ményeinek jelentős megváltozása miatt (betegség, költözés, várandósság stb.). Mindössze 10% morzsolódott le az együttműködés hiánya miatt. Ez az ennél szigorúbb feltételeket támasztó programokban megszokott arányt nem haladja meg.

A lemorzsolódási adatokat a két nem esetén összehasonlítva kitűnik, hogy a férfi résztvevők esetén nagyobb volt azok aránya, akik életkörülményeik megváltozása miatt hagyták el a programot (3 férfi, 1 nő). Míg azokat a nőket, akik nem a céljuk elérése miatt léptek ki, inkább az együttműködés hiánya jellemezte (2 fő).

Az adatfelvételkor a programban lévő 21 főből 19-nek legalább egy célja teljesült. A 15 női résztvevőből 14 fő az elsődleges, 11 fő a másodlagos célját, míg 10 fő mindkét célját teljesítette. A 6 férfi résztvevő közül 3 az elsődleges, 3 a másodlagos célját teljesítette, így 4 főnek legalább egy célja, 2 főnek mindkét célja teljesült. (4. táblázat) Összességében tehát a program első évében 70% legalább egy, közel 50% mindkét célját teljesítette.

4. táblázat

Az október végén bent lévők (21 fő) célteljesülése nemenként

	1. cél teljesült			2. cél teljesült			egy cél sem teljesült		
	nő	férfi	össz.	nő	férfi	össz.	nő	férfi	össz.
Létszám (fő)	14	3	17	11	3	14	0	2	2

Forrás: Saját szerkesztés

ÖSSZEĞZÉS

A roma fiatalok helyzetét szocializációs problémák, identitásválság, magas iskolai lemorzsolódás, kevés munkatapasztalat, alacsony végzettség és gyakran a család, támogató közeg hiánya jellemzi. A program elemzése során bizonyosságot nyert, hogy a munkavállalás a problémák jelentős részét esetükben nem oldja meg. Az alacsony iskolai végzettségű emberek a megélhetéshez szükséges javakat sok túlmunkával teremtetik meg, illetve a jövedelmük nagy részét az alap javakra költik. Társadalmi kapcsolataik, érdekérvényesítő képességük korlátozott, bizalmi szintjük erősen lecsökkent, így egy krízis bekövetkezésekor könnyen megindulhat náluk a kiilleszkedés folyamata. Ezért ezeknek az embereknek az önfejlesztésre fordítható szabadidőre és támogatást biztosító, a szocializációs hiányok pótlását segítő közegre, szolgáltatásokra volt szükségük az előretúráshoz. Emellett ösztönzően hatott az anyagi támogatás, ami a lakhatást, oktatási költségek fedezését megkönnyítette. Az első hipotézisünk tehát igaznak bizonyult. A relatív szegénységből a mélyszegénységbe csúszás megelőzésében, illetve a hátrányos helyzetű csoportok integrációjának támogatásában, megtartásában megoldás lehet egy olyan komplex szolgáltatási csomag, ami az egyéni fejlődésre fordítható időt növeli, ugyanakkor segít mind a célok megfogalmazásában, mind az elérésükhöz szükséges idő célzott felhasználásában. A komplex programon belül fókuszálást az egyéni és csoportos mentorálás, tanácsadás segíti. Míg az idő megteremtését a keresőtevékenységre fordított idő csökkentése teszi lehetővé, ehhez a program anyagi támogatást is kell, hogy tartalmazzon.

Nem bizonyult azonban igaznak az a hipotézisünk, miszerint a programon belüli anyagi támogatásnak az alapjövedelem koncepciójára épülő támogatási formának kell lennie. A programban folyósított, hatékonyan bizonyult megélhetési támogatás ugyanis a társada-

lombbiztosítási juttatásokra, a feltétel nélküli alapjövedelemre és a szociális támogatásokra utaló jellegzetességekkel egyaránt bírt.

KÖVETKEZTETÉSEK

Noha a megélhetési támogatás a szociális támogatásokhoz áll legközelebb, és szándéka szerint is egy biztonságot nyújtó kifizetés, hibrid kifizetési formának tekintjük, a következők miatt:

A támogatás nem a célelérést, hanem az aktivitást, a szándékot, öngondoskodást (azaz az utat) honorálja az együttműködés fejében. Azaz a kitűzött célok, mérőföldkövek elérése, sok más, hasonló jellegű (pl. képzési támogatások) támogatással ellentétben nem a folyósítás feltétele.

A támogatás értékkel minden apró fejlődést, önismereti előrehaladást. Azokat elismeri, ami abban mutatkozik meg, hogy a menet közbeni lemorzsolódáskor, más programban használt támogatási formákkal ellentétben, nem kell az addig felvett támogatást visszafizetni, akkor sem, ha a kitűzött cél elérése nem vagy csak részben valósult meg.

Ezek a tulajdonságok a megélhetési támogatást a járulék alapon fizetett, társadalombiztosítási kifizetésekhez hasonlónak teszik⁷. Az a jellemvonása, hogy a megélhetési támogatás nem céltámogatás, így szabadon költhető a megélhetést közvetlen szolgáló javak mellett akár felesleges kiadásokra is, a társadalombiztosítási juttatások mellett a feltétel nélküli alapjövedelemhez is hasonlatossá teszik.

Az anyagi támogatást nyújtó és az egyéni fejlesztési célok elérését mentorálással segítő programnak közgazdasági haszna talán nem igazolható, társadalmilag azonban egy ilyen program mindenképp hasznosnak tekinthető.

Összességében az ilyen modell úgy funkcionál társadalmi és gazdasági téren, ahogy pl. az egészségügyben a rákszűrés és az egészséges életmód tanácsadás: preventívként. Részben a probléma megelőzését, részben a kialakulóban lévő krízis korai felismerését és kezelését segíti. Így létjogosultsága is hasonló. A különbség csupán egy: amíg egészségügyi ellátásra minden embernek szüksége van, ilyen jellegű támogató programokra csak azoknak, akiknek a társadalmi-szociális háttere és helyzete ezt indokolja.

IRODALOM

- Büttl F. (2019): Miért nem volt kudarcc a finn „alapjövedelem”-kísérlet? <https://merce.hu/2019/02/24/miert-nem-volt-kudarcc-a-finn-alapjovedelem-kiserlet/> (Utolsó letöltés: 2020. 09. 24.)
- Castel, R. (1993): A nélkülözéstől a kivetettséig – a kiilleszkedés pokoljárása. *Esély*, 3: 3–23.
- Chikán A. (2014): A magyar társadalom fejlődési esélyei a gazdasági versenyképesség tükrében, *Társadalmi riport*. Budapest: TÁRKI, 589–602.
- Erdélyi T. – Szalai-Komka N. (2016): A Budapest Esély közfoglalkoztatott hajléktalanok körében végzett panelkutatásának első eredményei. Kézirat.

⁷ Amennyiben pl. a munkanélküli járadékot nem kell visszafizetni, ha az ember a folyósítás alatt nem helyezkedik el, a feltétel csak az állás keresése, nem megtalálása.

- Frey M. (szerk.) (2007): Szociális gazdaság kézikönyv. Budapest: Országos Foglalkoztatási Köz-alapítvány, 1–236.
- Gapminder (2013): <https://www.gapminder.org/dollar-street/?topic=families> (Utolsó letöltés: 2020. 09. 24.)
- Gébert J. – Tózsér J. (2013): Ami jár, az jár – érvek a feltétel nélküli alapjövedelem mellett. <https://magyarnarancs.hu/publicisztika/ami-jar-az-jar-87185> (Utolsó letöltés: 2020. 09. 24.)
- Gedeon P. (2013): Közös és demokrácia. Két közgazdaságtani elmélet a demokráciáról. Köz-gazdasági Szemle, LX. évf., december: 1318–1332.
- Györi P. (2017): Hajléktalanság – romák – gyermekszegénység. http://www.esely.org/kiadvanyok/2017_4/ATT03693.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 09. 24.)
- Janky B. (2006): A cigány családok jövedelmi helyzete. <https://www.tarki.hu/sites/default/files/adatbank-h/kutjel/pdf/a810.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 09. 24.)
- Kemény I. – Janky B. – Lengyel G. (szerk.) (2004): A magyarországi cigányság helyzete, 1971–2003. Készült: az 5/017/2001. sz. A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején' című NKFP kutatási program keretében, Budapest: TKKI.
- Kende A. – Nyúl B. – Hadarics M. – Wessenauer V. – Hunyadi B. (2018): Romaellenesség és antiszemitizmus Magyarországon. https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/EVZ_Romaellenesség%20Antiszemitizmus_Tanulmany_HU_180228.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 09. 24.)
- Krugman, P. (1994): 'Past and Prospective Causes of High Unemployment', in Reducing Unemployment: Current Issues and Policy Options, Federal Reserve Bank of Kansas City, Kansas City, Missouri, 49–80.
- Lindert, H. Peter (2004): Growing Public: Social Spending and Economic Growth since the Eighteenth Century, 1–377. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511510717>
- Nagy Z. B. (2018): A jólét és a jóllét közgazdasági összefüggéseinek komplex elemzése: a jövedelemgyenlőtlenség természetes határa. http://real-phd.mtak.hu/713/1/Nagy_Zita_Barbara_dissertation.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 09. 24.)
- Nickell, S. (1997): Unemployment and Labor Market Rigidities: Europe versus North America, Journal of Economic Perspectives-Volume 11, Number 3-Summer, 55–74. <https://doi.org/10.1257/jep.11.3.55>
- Polányi K. (1976): Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Prinz D. (2019): Miért nem jó ötlet a feltétel nélküli alapjövedelem? <https://qubit.hu/2019/06/13/miert-nem-jo-otlet-a-feltetel-nelkuli-alapjovedelem> (Utolsó letöltés: 2020. 09. 24.)
- Schumpeter, J. A. (1994): Capitalism, Socialism and Democracy. London: Routledge, 1–460.
- Vobruba, G. (1991): Korszerűség, modernizáció, szociálpolitika. Esély, 6: 1–11.